

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра історії Східної Європи

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-
педагогічної роботи
доц. А. В. Пантелеймонов

“ _____ ” _____ 20__ р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Археологічні джерела
(назва навчальної дисципліни)

спеціальність (напря́м) _____
032 історія та археологія

факультет ІСТОРИЧНИЙ _____

рівень освіти _____
перший (бакалаврський)

2018 / 2019 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету

“15” червня 2018 року, протокол № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Любичев М.В., докт.іст.наук, доцент, професор кафедри історії Східної Європи, завідувач Навчально-дослідною лабораторією Германо-Слов'янської археологічної експедиції

Програму схвалено на засіданні кафедри
Історії Східної Європи

Протокол від “5” червня 2018 року № 14

проф. Духопельников В. М.
В. о. завідувача кафедри _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією
Історичного

назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “8” червня 2018 року № 10

доц. Тумаков О. І.
Голова методичної комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА” складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

Бакалавр

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

032 історія та археологія
спеціальності (напряму) _____

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни – ознайомлення з доісторичними джерелами, основами до- та ранньоісторичної археології.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни: засвоєння специфіки різних груп доісторичних джерел та їх можливостей у історичній реконструкції.

1.3. Кількість кредитів -3, 0

1.4. Загальна кількість годин - 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
3 - й	-й
Семестр	
5-й	-й
Лекції	
32 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
немає	год.
Лабораторні заняття	
немає	год.
Самостійна робота	
58 год.	год.
Індивідуальні завдання	
немає	

1.6. Заплановані результати навчання

Засвоєння основ доісторичної археології, розуміння особливостей цієї науки та її можливостей. Використання отриманих знань під час практичної обробки доісторичних матеріалів.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Археологія як система наук і місце доісторичної археології.

Класична археологія, археологія римських провінцій, до- та ранньоісторична археологія (до- та рання історія), передньоазійська археологія, єгиптологія, біблійна археологія, християнська археологія, археологія середньовіччя: загальне та відмінне – джерела, методи дослідження. Місце до- та ранньоісторичної археології серед інших галузей археології. Головні питання доісторичної археології.

Розділ 2. Джерела доісторичної археології: загальний огляд

Тема 1. Матеріали знахідок: каміння, кераміка, метали (благородні, мідь та її сплави, залізо, інші метали), рослинні матеріали, матеріали тваринного походження, скло, природні матеріали для прикрас, матеріали з рідини, сіль.

Тема 2. Доісторичні джерела. Знахідка (Fund) та комплекс (Befund). Види доісторичних джерел.

Розділ 3. Поселення

Тема 1. Вивчення поселень, поселенської структури як окремих напрямів у доісторичній археології (Siedlungsarchäologie). Визначення, характерні риси/критерії поселення: топографічне положення, орний шар/горизонт, культурний шар, об'єкти. Дерев'яні будівлі та будівлі з використанням дерева та глини. Заглиблені споруди, ями. Відкриття залишків дерев'яних стовпових будівель (Pfahlbauten) та облік стовпових ямок у др.пол. XIX ст.

Тема 2. Принципи класифікації поселень. Класифікація за топографічним положенням: печерні стоянки, поселення на берегах річок/озер, поселення на підвищеннях, укріплені поселення (городища), види городищ, поселення на рівнинах.

Тема 3. Напрями аналізу поселень. Природньо-просторовий контекст, внутрішня структура, зовнішня структура, Ієрархія поселень. Урбанізація та ступені близькості поселення до міста. Визначення поселення Х.-Ю.Еггерсом як «негативна вибірка з невідомих обставин» - основа історичної реконструкції за матеріалами поселень.

Розділ 4. Поховання. Могильник.

Тема 1. Поховальний обряд та його види. Поховання-інгумації. Класифікація за положенням скелета. Класифікація за способом збереження тіла/скелета. Поховання окремих частин скелета. Поховання-кремації: урнові (в урні, подкльошові, в урні та ямі), безурнові, місце спалення (Ustrine). Біритуальні могильники.

Тема 2. Форми поховань. Одинарні, подвійні, колективні поховання. Вторинні поховання. Кенотафи. «Перетворення» у кенотафи поховань-інгумацій в певних ґрунтових умовах.

Форми поховальних споруд. Ґрунтові поховання та ґрунтові могильники. Кургани. Поховання у кам'яних конструкціях та на поверхні. Дольмени на поверхні та в курганах. Кромлехи у курганах. Дерев'яні конструкції у ґрунтових та курганних могильниках. Поховання у скелях.

Тема 3. Місце поховання. Позиція поховання на могильнику. Соціальний та просторовий контексти поховання та могильника. Особливі поховання (у візках, поховання воїнів та ковалів та ін.) та критерії їх виділення.

Визначення Х.-Ю.Еггерсом поховання як «позитивної вибірки з відомих обставин» - основа історичної реконструкції за матеріалами поховань та могильників.

Розділ 5. Депонент/скарб

Термінологія. Визначення.

Головні пункти/напрями аналізу: склад, стан при депонуванні, комплекс, зв'язок з ближніми археологічними комплексами, топографічний контекст, мотив депонування. Зв'язок обставин депонування та обставин знахідки. Скарб як особливий депонент. Види депонентів/скарбів.

Визначення Х.-Ю.Еггерсом депонента/скарба як «позитивної вибірки з невідомих обставин» - основа історичної реконструкції за матеріалами депонентів/скарбів.

Розділ 6. Виробничі/використовувані площі (Werkplätze/ Nutzflächen)

Визначення та головні групи.

Видобуток та переробка рослинної їжі: стародавні поля, сліди орання, двлянки, тераси, парцели, кордони, пилок рослин, заповнення ям). Видобуток та переробка тваринної їжі. Видобуток та переробка сировини: заготівля деревини (деревинне вугілля,

залишки дерев'яних конструкцій, визначення видів дерев), видобуток та розщеплення кременя, осідлану, видобуток руди, напівфабрикати та готова продукція, бронзоліварне виробництво, виробництво заліза, виробництво кераміки, видобуток сілі.

Розміщення виробничих площ: на поселеннях, поза поселеннями

Розділ 7. Культіві (ритуальні) місця та образотворчі джерела

Тема 1. Культіві (ритуальні) місця. Ритуал у повсякденному житті. Невидимі сили у видимому світі та їх структурування. Ритуальні дії на ритуальних місцях як засіб комунікації людини з невидимими силами. Складність ідентифікації культових (ритуальних) місць та критерії їх виділення. Жертовники та «болотні» комплекси Скандинавії.

Тема 2. Образотворчі джерела. Homo sapiens та виготовлення предметних/абстрактних зображень. Речі образотворчого мистецтва на пам'ятках матеріальної культури як джерело для пізнання духовного світу/духовної історії. Сутність мистецтва. Стиль у мистецтві. Хронологія художнього стилю. Б.Салін та хронологія тваринного орнаменту доби Великого переселення народів.

Поняття «первісне мистецтво», мистецтво палеоліту». Види мистецтва/зображень у доісторичній археології: печерний живопис, та зображення, скульптура/пластика, зоо - та антропоморфні зображення на речах, петрогліфи, орнамент на посудинах. Значення орнаменту.

Розділ 8. Дані оточуючого середовища та елементи інфраструктури

Тема 1. Дані оточуючого середовища Глибоководні відкладення, дендрологія, дендрохронологія, палінологія, пилкові профілі, фауна, тафономія.

Тема 2. Інфраструктура. Визначення. Елементи інфраструктури. Засоби та шляхи сполучення. Труднощі фіксації шляхів у Барбарікумі. Сліди шляхів у Європі (Moogwege, Bohlwege). Водні ресурси. Мости. Джерела та водогони. Маркування кордонів. Укріплені місця та їх зв'язок з поселеннями.

Розділ 9. «Капсули часу», менгіри, місця битв

Тема 1. «Капсули часу» («Zeitkapseln»). Визначення. Приклади раптової консервації пам'ятки. Корабельні аварії (wreck). Поховання людини як «капсули часу». Болотні поховання.

Тема 2. Менгіри. Місця битв.

Розділ 10. Роль писемних джерел у доісторичній археології.

Критичне ставлення до писемних джерел. Види писемних джерел: літературні пам'ятки (описи), кореспонденція, етикетки, бібліографія, написи, графіті

Розповсюдження писемності у Ойкумені та Європі.

Етапи роботи з писемним джерелом: розшифровка, переклад, інтерпретація. Епіграфіка. Особливості описів народів Барбарікума. Твори стародавніх авторів як пропаганда. Пізні редакції творів стародавніх авторів. Роль християнізації на появу писемних джерел.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
л		п	лаб.	інд.	с. р.	л		п	лаб.	інд.	с. р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Археологія як система наук і місце доісторичної археології.												
Разом за розділом 1	4	2				2						
Розділ 2. Джерела доісторичної археології: загальний огляд												
Разом за розділом 2	6	2				4						
Розділ 3. Поселення												
Разом за розділом 3	13	5				8						
Розділ 4. Поховання. Могильник												
Разом за розділом 4	13	5				8						
Розділ 5. Депомент/скарб												
Разом за розділом 5	7	3				4						
Розділ 6. Виробничі/використовувані площі												
Разом за розділом 6	11	3				8						
Розділ 7. Культіві (ритуальні) місця та образотворчі джерела												
Разом за розділом 7	7	3				4						
Розділ 8. Дані оточуючого середовища та елементи інфраструктури												
Разом за розділом 8	11	3				8						
Розділ 9. «Капсули часу», менгіри, місця битв												
Разом за розділом 9	7	3				4						
Розділ 10. Роль писемних джерел у доісторичній археології.												
Разом за розділом 10	11	3				8						
Усього годин	90	32				58						

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Місце до- та ранньоісторичної археології серед інших галузей археології.	2
2	Знахідка (Fund) та комплекс (Befund).	2
3	Визначення, характерні риси/критерії поселення: топографічне положення, орний шар/горизонт, культурний шар, об'єкти.	2
4	Ієрархія поселень. Урбанізація та ступені близькості поселення до міста.	2
5	«Перетворення» у кентотафи поховань-інгумацій в певних ґрунтових умовах.	2
6	Скарб як особливий депонент. Види депонентів/скарбів.	2
7	Ілеруп як приклад багаторазового депоненту	2
8	«Болотні» скарби Ютландії римського часу	2
9	Приклади розміщення виробничих площ: на поселеннях, поза поселеннями	2
10	Бронзоліварне виробництво бронзової доби на терені Східної Європи	2
11	Виробництво скла та скляних посудин у Римській імперії	2
12	Виробництво кружальної кераміки у Барбарікумі римського часу	2
13	Печерний живопис верхнього палеоліту	2
14	Орнаментальні композиції на посудинах трипільської культури	2
15	Дендрохронологія	2
16	Палінологія	2
17	Сліди шляхів у Європі (Moorgege, Bohlwege)	2
18	Корабельні аварії (wreck) II-I тис. до н.е. у басейні Середземного моря	2
19	Поховання людини як «капсули часу».	2
20	Особливості описів народів Барбарікума у античних писемних джерелах	2
21	Опис народів Germania Libera у Плінія, Тацита	2
22	Опис народів Барбарікума у творі Йордана «Гетіка»	2
23	Етапи роботи з писемним джерелом	2
24	Елементи стародавньої інфраструктури.	2
25	Соціальний та просторовий контексти поховання та могильника.	2
26	Дерев'яні конструкції у ґрунтових та курганных могильниках.	2
27	Поховання-кремації	2
28	Ієрархія поселень.	2
29	Відкриття залишків дерев'яних стовпових будівель (Pfahlbauten) та облік стовпових ямок у др.пол. XIX ст.	2
	Разом	58

6. Індивідуальні завдання

Планом не передбачено.

7. Методи контролю

Контрольна робота, залік.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль	Екзамен (залікова робота)	Сума
Контрольна робота, передбачена навчальним планом	60*	
40		100

*Заліковий білет складається з 3-х питань, кожне з яких оцінюється по 20 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Eggers H.-J. Einführung in die Vorgeschichte.-Berlin, 2006.
2. Eggert M.K.H. Prähistorische Archäologie: Konzepte und Methoden.-Tübingen-Basel, 2008.
3. Jacob-Friesen K.H. Grundlagen der Urgeschichtsforschung. Stand und Kritik der Forschung über Rassen, Völker und Kulturen in urgeschichtlicher Zeit.-Hannover, 1928.
4. Müller-Karpe H. Einführung in die Vorgeschichte.-München, 1975.
5. Trachsel M. Ur- und Frühgeschichte. Quellen, Methoden, Ziele.- Zürich, 2008.

Допоміжна література

1. Клейн Л.С.Археологические источники.-Л., 1974.
2. Grabtree P.J., Campana D.V.Archaeology and Prehistory.-Boston, 2001.
3. Rouse I. Introduction to prehistory. A systematic approach.-New York:, 1972.
4. Sharer R.J.,Ashmore W. Fundamentals of Archaeology. - Menlo Park:The Benjamin/Cummings Publishing Company, 1979.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

Сайт Германо-Слов'янської археологічної експедиції ХНУ імені В.Н.Каразіна: gsae.karazin.ua

Питання до заліку

1. Місце до- та ранньоісторичної археології серед інших археологічних дисциплін.
2. Джерела доісторичної археології: загальний огляд.
3. Матеріали, з яких виконані археологічні знахідки: перелік, роль обліку матеріалів при критиці археологічних джерел.
4. Знахідка (Fund) та комплекс (Befund): визначення, роль у реконструкції історичного минулого.
5. Визначення, характерні риси/критерії поселення.
6. Принципи класифікації поселень.
7. Напрями аналізу поселень.
8. Визначення поселення Х.-Ю. Еггерсом як «негативна вибірка з невідомих обставин» – основа історичної реконструкції за матеріалами поселень.
9. Поховальний обряд та його види.
10. Форми поховань.
11. Форми поховальних споруд.
12. Особливі поховання та критерії їх виділення.
13. Визначення Х.-Ю. Еггерсом поховання як «позитивної вибірки з відомих обставин» - основа історичної реконструкції за матеріалами поховань та могильників.
14. Депонент/скарб: Визначення та головні пункти/напрями аналізу.
15. Скарб як особливий депонент. Види депонентів/скарбів.
16. Визначення Х.-Ю. Еггерсом депонента/скарба як «позитивної вибірки з невідомих обставин» – основа історичної реконструкції за матеріалами депонентів/скарбів.
17. Виробничі/використовувані площі: визначення та головні групи.
18. Складність ідентифікації культових (ритуальних) місць та критерії їх виділення.
19. Поняття «первісне мистецтво», «мистецтво палеоліту».
20. Види мистецтва/зображень у доісторичній археології: печерний живопис, та зображення, скульптура/пластика, зоо- та антропоморфні зображення на речах, петрогліфи, орнамент на посудинах.
21. Роль даних оточуючого середовища (відкладення, дендрологія, дендрохронологія, палінологія, фауна) у доісторичних дослідженнях.
22. Інфраструктура варварських суспільств Європи: визначення, головні складові елементи.
23. «Капсули часу» («Zeitkapseln»): визначення та головні види.
24. Менгіри та місця битв як доісторичні джерела та їх особливості.
25. Види писемних джерел, що використовуються у до- та ранньоісторичній археології.
26. Етапи роботи з писемним джерелом та головні напрями його критики.

Шкала оцінювання

Знання студентів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

– "відмінно" – студент міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок;

– "добре" – студент добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного;

– "задовільно" – студент в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;

"незадовільно" – студент не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.